

**Marta Góralewicz-Drozdowska,
Izabela Gruszka**

**Dzielnica wzajemnego szacunku
czterech wyznań jako nowy produkt
turystyczny Wrocławia**

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 141-153

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MARTA GÓRALEWICZ-DROZDOWSKA

IZABELA GRUSZKA

Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu

DZIELNICA WZAJEMNEGO SZACUNKU CZTERECH WYZNAŃ JAKO NOWY PRODUKT TURYSTYCZNY WROCŁAWIA

Dzielnica Czterech Wyznań nazywana też dzielnicą Czterech Świątyń, Dzielnicą Wzajemnego Szacunku czy Dzielnicą Tolerancji stanowi przestrzeń rozpiętą pomiędzy ulicami: Włodkowica, św. Antoniego, św. Mikołaja i Kazimierza Wielkiego. Na tym niewielkim obszarze w południowo-zachodniej części wrocławskiego Starego Miasta stoją: ewangelicko-augsburski kościół Opatrzności Bożej, synagoga Pod Białym Bocianem, rzymskokatolicki kościół św. Antoniego oraz prawosławna katedra pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy. Jednak nie sama obecność tych świątyń, ale ścisła współpraca prowadzona przez hierarchów i wyznawców czterech religii stanowi pewnego rodzaju fenomen na skalę europejską. Poprzez wzajemne kontakty i programy tu prowadzone realizowany jest wspólny cel – wychowanie w tolerancji, akceptacji i wzajemnym szacunku.

Celem artykułu jest ukazanie Dzielnicy Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań jako nowego produktu turystycznego Wrocławia. Przeprowadzono charakterystykę walorów turystycznych Dzielnicy Czterech Wyznań, zaprezentowano działania i projekty realizowane przez władze miasta, wspólnoty religijne oraz organizacje pozarządowe. Podjęto też próbę przedstawienia perspektyw dalszego rozwoju tego obszaru.

1. Powstanie Dzielnicy Czterech Świątyń

Pomysł utworzenia (właściwie odtworzenia) Dzielnicy Czterech Wyznań powstał w 1995 roku z inicjatywy ówczesnego przewodniczącego gminy żydow-

skiej Jerzego Kichlera. W 2002 roku projekt ten zyskał poparcie władz miast, a jedną z pierwszych decyzji było opracowanie i uchwalenie „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego południowo-zachodniej części obszaru Starego Miasta – rejonu ulicy św. Antoniego”. Jego celem było określenie sposobu „zagospodarowania przestrzennego chronionego obszaru stanowiącego fragment ‘Zespołu Historycznego centrum Wrocławia’ uznanego za Pomnik Historii z ustaleniem nowego przeznaczenia terenów oraz zasad kształtowania zabudowy i ochrony ładu przestrzennego z zachowaniem jego szczególnych wartości kulturowych, krajobrazowych i historycznej kompozycji”¹.

W roku 2005 powołano Fundację „Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań” koordynującą liczne projekty realizowane w dzielnicy, zarejestrowano Centrum Kultury i Edukacji Żydowskiej, a rok później powstała Fundacja „Bente Kahan”, która działa na rzecz renowacji wrocławskiej synagogi. Wiele realnych działań związanych z rewitalizacją dzielnicy rozpoczęło się w roku 2007 – wraz z powstaniem w urzędzie miasta Programu Ścieżki Kulturowej Czterech Świątyń. Celem programu jest odtworzenie i udostępnienie mieszkańcom i turystom wartości kulturowych kwartału historycznego, ukazanie otwartości, tolerancji i wielokulturowości Wrocławia oraz wykreowanie atrakcyjnej trasy turystycznej promującej XIX-wieczną architekturę tego obszaru². Intensyfikacja przedsięwzięć promujących idee pojednania i tolerancji nastąpiła w roku 2008 w ramach Europejskiego Roku Dialogu Międzykulturowego. Zrealizowany wówczas projekt „Dzieci jednego Boga”, jeden z 13 prowadzonych w kraju, został bardzo dobrze oceniony przez Narodowe Centrum Kultury i otrzymał dofinansowanie z Komisji Europejskiej³.

2. Walory turystyczne Dzielnicy Czterech Wyznań

Dzielnica Czterech Wyznań leży w ścisłym centrum miasta. Znajduje się ona na przecięciu kilku szlaków spacerowych, m.in.: z placu Wolności na plac Jana Pawła II czy z placu Świebodzkiego na starówkę. Spacer z wrocławskiego Rynku do ul. św. Antoniego, będącej niejako wejściem do dzielnicy, zajmuje ok. 7–8 minut. Jednak w odróżnieniu od Rynku i przyległych do niego ulic, Dzielnica Czterech Świątyń pozostaje cicha, nieco tajemnicza, jakby zatrzymana w czasie. Nie ma tu wielkich krzykliwych neonów, sieciowych sklepów i restauracji. Są za to: klimatyczne kawiarnie, pijalnia czekolady, koszerna stolówka, pełne magii pasáže i dzie-

¹ Uchwała Rady Miejskiej Wrocławia XXXVIII/2451/05, 2005 uchwały.um.wroc.pl/uchwała.aspx?numer=9440/10.

² M. Apanel, T. Ossowicz, *Przestrzeń z charakterem*, w: „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 4.

³ *Dzielnica Czterech Świątyń* (pr. zbiorowa), Wyd. C2 i Fundacja Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań, Wrocław 2010, s. 15.

dzińce oraz odzyskujące dopiero swój dawny blask liczne zabytki architektury sakralnej i świeckiej. Najcenniejsze z nich to cztery świątynie dające nazwę dzielnicy i jednocześnie decydujące o jej wyjątkowym charakterze. W ocenie walorów turystycznych Wrocławia obiekty te uznano za posiadające wysoką atrakcyjność turystyczną⁴. Za szczególnie wartościową uznaje się synagogę Pod Białym Bocianem zbudowaną w latach 1827–1829 w podwórzu posesji przy ul. Włodkowica 9 (rysunek 1).

Rys. 1. Synagoga Pod Białym Bocianem

Źródło: opracowanie własne.

Synagoga ta powstała w odpowiedzi na rosnące potrzeby żydowskiego Bractwa Liberalnego, dla którego dotychczasowa bożnica przy ul. św. Antoniego była zbyt ciasna. Synagoga wzniesiona według projektu Karla Ferdinanda Langhauusa

⁴ *Turystyka na Dolnym Śląsku. Stan i kierunki rozwoju*, red. J. Wyrzykowski, Wyd. AWF Wrocław, Wrocław 2004.

Młodsze, syna twórcy berlińskiej Bramy Brandenburskiej, jest budowlą w stylu neoklasycystycznym, zbudowaną na planie prostokąta. Dominantą południowej elewacji jest wysunięty ryzalit imitujący pseudoportyk, zdobiony pilastrami i zakończony trójkątnym frontonem. Główne wejście do świątyni znajdowało się początkowo w ścianie zachodniej, a boczne wejścia po stronie północnej i południowej. Wewnątrz na wschodniej ścianie (orientowanej w stronę Jerozolimy) znajduje się *aron ha-kodesz* – specjalna zasłonięta szafa służąca do przechowywania zwojów Tory. Pierwotnie nawa główna otoczona była z trzech stron drewnianymi klasycystycznymi balkonami, które w późniejszym okresie zastąpiono żelbetowymi w stylu secesyjnym (rysunek 2)⁵.

Rys. 2. Wnętrze synagogi Pod Białym Bocianem

Źródło: opracowanie własne.

Synagoga Pod Białym Bocianem przetrwała II wojnę światową, jednak na skutek aktów wandalizmu, kolejnych fal emigracji żydowskiej i dyskryminacyjnej polityki władz popadała w ruinę. W roku 1972 została odebrana gminie żydowskiej i przekazana na rzecz państwa, co tylko przyczyniło się do dalszej dewastacji. W początku lat 90. XX w. budynek pozbawiony był dachu, okien, miał popękane mury i niemal całkowicie zniszczone wnętrze. Obiekt został odzyskany przez wrocławskich żydów w 1996 roku, a ponowne otwarcie synagogi w celach modlitew-

⁵ *Dzielnica Czterech...*, op.cit., s. 34.

nych odbyło się 9 listopada 1998 roku. Od roku 1996 budowla była poddana renowacji finansowanej początkowo przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej, miasto Wrocław i Gminę Żydowską, a od roku 2007 objęta projektem Norweskiego Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Rewaloryzacja budynku zakończona została 30 kwietnia 2010 roku, a w dniach od 6 do 9 maja odbyła się uroczysta inauguracja, w której programie znalazły się m.in.: międzynarodowa konferencja naukowa, liczne wystawy i koncerty, w tym koncert Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Wrocławskiej pod batutą Krzysztofa Pendereckiego z udziałem światowej sławy kantora Josepha Malovanego oraz nabożeństwo szabatonowe⁶. Synagoga Pod Białym Bocianem staje się jednym z najważniejszych miejsc na kulturalnej mapie Wrocławia. To nie tylko miejsce kultu religijnego, ale także sala koncertowa i teatralna, obiekt o szczególnych walorach edukacyjnych i wystawienniczych. W niedalekiej przyszłości w budynku świątyni powstać ma Muzeum Żydowskie, w którym – przy użyciu nowoczesnych technik – prezentowany będzie unikatowy świat Żydów Śląska i ich 1000-letnia historia.

W bardzo bliskiej odległości od synagogi przy ul. św. Antoniego znajduje się kolejna świątynia – kościół rzymskokatolicki św. Antoniego. Barokowy obiekt powstał w latach 1685–1692 pod kierunkiem Matthäusa Bienera i był pierwszą na Śląsku świątynią o całkowicie rozwiniętym emporowo-halowym systemie wnętrza. Z kościołem sąsiaduje ukończony w roku 1694 klasztor należący początkowo do franciszkanów, następnie do sprowadzonych z Wiednia sióstr elżbietanek. Po drugiej wojnie światowej klasztor przeznaczono na inne cele, a gospodarzami kościoła zostali salezjanie, zastąpieni w 1998 roku przez ojców paulinów. Warto dodać, że w kościele tym w dniu 13 maja 1945 roku odprawiono pierwsze w odzyskanym Wrocławiu nabożeństwo dla Polaków. Choć dzieje budowli były bardzo burzliwe i kościół kilkakrotnie był niszczony, to zachowało się cenne wyposażenie, m.in.: barokowy ołtarz główny z obrazem św. Antoniego adorującego Świętą Rodzinę, wczesnoklasycyistyczna ambona pochodząca z 1795 roku, rokokowy ołtarz Ukrzyżowania czy ołtarz św. Judy Tadeusza ze snycerką wykonaną w 1725 roku przez Jana Jerzego Urbańskiego⁷. Wielkim wydarzeniem było odnalezienie na początku 2010 roku na kościelnym strychu obrazu Michała Willmana przedstawiającego św. Jana Kapistrana. Obraz najwybitniejszego przedstawiciela śląskiego baroku był ozdobą wielkiego jubileuszu 300-lecia konsekracji kościoła św. Antoniego, który obchodzono w maju 2010 roku.

Trzecią z czterech świątyń dzielnicy jest prawosławna katedra pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy, znajdująca się przy ul. św. Mikołaja. Ten dawny kościół św. Barbary jest świetnym przykładem adaptacji późnogotyckiej katolickiej świątyni na potrzeby prawosławia. Obecna budowla powstała w początkach XV w.

⁶ www.synagogapodbialymbocianem.pl.

⁷ J. Czerwiński, *Wrocław. Przewodnik*, Eko-Graf, Wrocław 2004.

na miejscu wcześniejszej drewnianej kaplicy. Liczne przebudowy w XV i XVI w. w stylu późnego gotyku nadały jej formę trójnawowej hali z dobudowaną od południa wieżą nakrytą namiotowym dachem. Według legendy, zegar na wieży kościoła św. Barbary z rozmysłem ustawiono tak, aby bił za pięć dwunasta. Wtedy to wrocławskie gospodynie wrzucały kluski do gotującej się wody i wyciągały je, kiedy inne zegary w mieście wybijały południe. Niestety, w trakcie II wojny światowej zegar stracił wskazówki i obecnie pozostaje nieczynny⁸. W pierwotnym wyposażeniu kościoła mieściło się pięć ołtarzy, z których najbardziej znany był drewniany ołtarz św. Barbary z 1447 roku, dziś znajdujący się w Muzeum Narodowym w Warszawie. Zniszczony w 1945 roku obiekt po odbudowie przekazano wrocławskiej wspólnocie prawosławnych⁹. Adaptację świątyni do nowej liturgii przeprowadzili profesorowie krakowskiej ASP – ikonostas i freski na sklepieniu i w bocznych kaplicach wykonał Jerzy Nowosielski, a polichromie w przedsionku katedry są dziełem Adama Stalony-Dobrzańskiego.

Ostatnim obiektem sakralnym w dzielnicy jest kościół Opatrzności Bożej znajdujący się przy ul. Kazimierza Wielkiego 28 (rysunek 3). Obiekt ten wybudowano w latach 1746–1750 według planów Friedricha Arnolda i Johanna Boumanna starszego. Z początku służył on wspólnocie ewangelicko-reformowanej (kalwińskiej). Kościół ten, ze względu na bliskość pałacu królewskiego, nazywany był „kościółem dworskim”. Stanowi on późnobarokową, orientowaną z południa na północ budowlę na planie prostokąta.

Owalne wnętrze świątyni wypełnione jest dwoma kondygnacjami empor o oryginalnym eliptycznym kształcie, co było w późniejszym czasie naśladowane w wielu śląskich kościołach. W typowym dla świątyń ewangelickich skromnym, pozbawionym rzeźb i obrazów wyposażeniu uwagę zwracają ołtarzo-ambona, której pochodzenie datowane jest na ok. 1750 rok, oraz barokowy prospekt organowy wykonany w roku 1752 (ze współczesnym instrumentem). Ciekawostką jest odkryta w 2000 roku tablica pochodząca z czasów wojen napoleońskich, zawierająca symbole Krzyża Żelaznego. Po II wojnie światowej kościół przekazano wrocławskiej gminie ewangelicko-augsburskiej, a jego proboszczem został zwierzchnik diecezji wrocławskiej bp Ryszard Bogusz¹⁰.

⁸ *Dzielnica Czterech...*, op.cit., s. 79.

⁹ J. Czerwiński, op.cit., s. 78.

¹⁰ http://www.luteranie.org/?page_id=345.

Rys. 3. Ewangelicko-augsburski kościół Opatrzności Bożej

Źródło: opracowanie własne.

Dzielnica Czterech Wyznań to nie tylko świątynie, znajduje się tu wiele innych walorów kulturowych, np. zabytkowe kamienice mieszkalne czy budynki użyteczności publicznej. Szczególnie interesujące zabytki można obejrzeć przy ulicy Włodkowica. Jednym z nich jest miejska rezydencja hr. Ballestremów z Pławniowic, wzniesiona w roku 1898 według projektu Alberta Graua na polecenie hrabiego Franca Xavera Ballestrema. Budynek był wielokrotnie przebudowany, przez co utracił wiele pierwotnych elementów architektonicznych i dekoracyjnych. Zachowała się oryginalna, ozdobiona stiukami klatka schodowa z granitowymi schodami i kutą balustradą. Na klatce tej umieszczony jest kamienny portret projektanta A. Graua. Na secesyjnej elewacji znajdują się herby Ballestrema i jego żony z domu Saurma-Jeltsch, a w narożniku pałacu umieszczona jest figura św. Jadwi-

gi¹¹. Ciekawym obiektem jest wpisany w 2010 roku do rejestru zabytków budynek przy ul. Włodkowica 3. Jest to jedna z pierwszych neogotyckich budowli we Wrocławiu. Wzniesiona w 1853 roku kamienica jest częścią monumentalnego zespołu budynków Pokoyhof i stanowi kompozycyjną całość z budynkami położonymi przy ul. Włodkowica 1 i Krupniczej 13. Założenie to pełniło funkcje handlowe, mieszkalne, magazynowe, znajdował się tam również żydowski zajazd. Stylistycznie kamienica nawiązuje do gotyku angielskiego z jego charakterystycznymi dekoracjami, takimi jak: maswerki, wykusz, wieżyczki i zwieńczenie w formie krenelazu¹². Przy ul. Włodkowica warte uwagi są również budynki pod nr. 5–9, w których mieści się wrocławski oddział związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP, koszerna jadłodajnia, szkoła podstawowa oraz Centrum Kultury i Edukacji Żydowskiej. Pod numerem 18 znajduje się budynek zajmowany przed wojną przez założone w 1854 roku Seminarium Rabinackie, które było jedyną wyższą uczelnią żydowską w mieście. Wiele zabytkowych kamienic znajduje się także przy ul. św. Antoniego (m.in. dawny klasztor Elżbietanek), przy ul. Ruskiej (nr 51 Kamienica Pod Czerwoną Miską) czy przy ul. Kazimierza Wielkiego (dawne Złote Koło), gdzie obejrzyć można zespół zabytkowych kamienic z zachowanymi renesansowymi, barokowymi i klasycystycznymi elewacjami¹³.

3. Działania i projekty realizowane w Dzielnicy Czterech Wyznań

Jak wspomniano na początku artykułu, Dzielnica Czterech Wyznań jest polem wielu działań z zakresu przywrócenia jej walorów kulturowych i turystycznych. W dużej mierze odbywa się to poprzez działania infrastrukturalne, tj.: wymianę chodników, oświetlenia, założenie monitoringu, uporządkowanie i zagospodarowanie terenu, remonty zabytkowych obiektów czy sprzedaż nieruchomości i zmianę ich funkcji. Wśród zrealizowanych już inwestycji należy wspomnieć o zrewitalizowanej promenadzie nad fosą miejską na odcinku od pl. Jana Pawła II do ul. Krupniczej. Władze miejskie wybudowały tam nową kładkę łączącą dzielnicę z Dworcem Świebodzkim, tworząc duży skrót do Rynku, co w dużej mierze odpowiadało oczekiwaniom ruchu pieszego i rowerowego. Nad fosą powstał także plac zabaw dla dzieci i miejsce do ekspozycji wystaw czasowych. Warto również wspomnieć, że działa tu bezprzewodowy Internet, co w znacznym stopniu ułatwia życie mieszkańcom i turystom. Staraniem urzędu miejskiego powstają także tablice informacyjne ukazujące historię najważniejszych obiektów w dzielnicy, należące do Systemu

¹¹ B. Maciejewska, *Podróż w przeszłość czyli życie w świetle czterech świętyń*, w: „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 4.

¹² http://www.wroclaw.pl/wlodkowica_3_w_rejestrze_zabytkow,1.dhtml.

¹³ J. Czerwiński, *op.cit.*, s. 62.

Informacji Miejskiej. Ostatnią jest tablica odsłonięta 7 grudnia 2010 roku, poświęcona Żydowskiemu Seminarium Teologicznemu.

Najważniejsze jednak są działania o charakterze kulturalnym, artystycznym i promocyjnym prowadzone często wspólnie przez urząd miasta, organizacje pozarządowe i mieszkańców. Jednym z pierwszych tego typu projektów jest realizowany od 2005 roku projekt „Dzieci jednego Boga”. Jest to wieloletni program mający na celu edukację międzykulturową dzieci, młodzieży i dorosłych z województwa dolnośląskiego i innych części Polski poprzez osobiste spotkania, wspólną pracę/działania i autentyczny dialog z przedstawicielami różnych kultur, wyznawcami innych odłamów chrześcijaństwa i innych religii¹⁴. Fundacja Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań prowadzi również inne projekty, m.in.: warsztaty „Dzieciaki”, podczas których dzieci poznają kulturę i zwyczaje ludzi różnych wyznań, a także mniejszości narodowych czy sąsiednich krajów.

Nową inicjatywą organizowaną po raz pierwszy w 2010 roku jest kiermasz chanukowy, który odbywa się na dziedzińcu synagogi Pod Białym Bocianem. Wśród oferowanych na kiermaszu atrakcji znalazły się m.in.: prezentacje dzieł żydowskich artystów i rzemieślników, degustacja i sprzedaż tradycyjnych świątecznych potraw, pokazy uczniów szkoły podstawowej Lauder-Etz Chaim, a także uroczyste zapalenie Chanuki przez rabina Icchaka Rapaporta i koncert zespołu Chudoba.

Ważne miejsce w poznawaniu i promowaniu różnorodności religijnej pełni muzyka. Cykliczną imprezą są spotkania „Muzyka i Biblia” poświęcone Księdze Psalmów, która jest wspólnym źródłem modlitwy dla przedstawicieli czterech wyznań. Podczas każdego spotkania odbywa się koncert, a następnie dyskusja poświęcona poszczególnym fragmentom Starego Testamentu. W ramach edukacji muzycznej odbywają się także warsztaty „Zaśpiewaj z rabinem, pastorem i księdzem”, w czasie których młodzież i dorośli poznają różne tradycje wokalne. Ważnym wydarzeniem jest także wielki koncert noworoczny, którego dziewiąta edycja odbędzie się w 2011 roku. Wspólnie występują wówczas: prawosławny chór Oktoich, kameralny chór Capella Ecumenica oraz chór synagogi Pod Białym Bocianem. Synagoga jest miejscem, w którym od 1999 roku odbywają się comiesięczne koncerty hawdallowe z muzyką klezmerską, synagogalną i pieśniami kantorów¹⁵. Ważnym wydarzeniem jest także Lato z Muzyką pod Białym Bocianem, podczas którego w każdą niedzielę odbywają się koncerty. Synagoga jest także sceną teatralną. W stałym repertuarze znajdują się tu sztuki Bente Kahan (dyrektor Centrum Kultury i Edukacji Żydowskiej) – „Głosy z Theresienstadt” oraz „Wallstrasse 13”.

Dzielnica Czterech Świątyń jest miejscem wielu imprez kulturalnych o znaczeniu regionalnym i krajowym. Była gospodarzem ostatniej edycji festiwalu fil-

¹⁴ http://www.fundacja4wyznan.pl/index.php?wybor=strona&menu=dzieci_jednego.

¹⁵ D. Hartwig, *Tolerancja to za mało*, w: „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 4.

mowego „Era Nowe Horyzonty”, którego większość pokazów miała miejsce w kinie Helios, a w przejściu pomiędzy ul. św. Antoniego i synagogą odbywał się pokaz instalacji „Walka, Miłość i Praca” autorstwa Piotra Dumały¹⁶.

Ważnym wydarzeniem podnoszącym rangę dzielnicy była organizacja w tym miejscu szóstego Przeglądu Sztuki „Survival”, w którego trakcie prezentuje się młodą sztukę w otwartych przestrzeniach Wrocławia. Integralnym elementem tej imprezy jest ciągły ruch, eksplorowanie i przywracanie miastu obszarów wypartych lub zapomnianych. Projekty szóstej edycji koncentrowały się wokół kilku przewodnich pojęć, a mianowicie: poczucia zagrożenia, dziecięcej zabawy oraz pamięci miejsca. Wątki te, krzyżując się na wielu poziomach, tworzyły złożoną opowieść w labiryntowej przestrzeni dzielnicy. Wrocławska Dzielnica Czterech Świątyń stała się obszarem, na którym na szerokim forum podnoszone są kwestie społeczne i dyskutowane zagadnienia tolerancji. Jest też obszarem, w którym sztuka, sprawdzając własną zasadność w trudnym, niesprzyjającym otoczeniu, każe rozpocząć odkrywanie miasta od nowa, uświadamia jego misterną strukturę, historyczny, społeczny i kulturowy bagaż¹⁷.

Corocznym wydarzeniem promującym kulturę żydowską jest Festiwal Kultury Żydowskiej „Simcha”, organizowany w 2011 roku po raz 13. Podczas tej imprezy uczestnicy poznają bogactwo kultury i tradycji żydowskiej poprzez: udział w warsztatach tańców żydowskich, lekcjach hebrajskiego, warsztatach komiksu i grafiki, pikniku z kuchnią żydowską oraz licznych koncertach, pokazach filmów i wykładach. Festiwal odbywa się każdego roku w maju i trwa przez cały tydzień, a wstęp na wiele festiwalowych atrakcji jest bezpłatny.

Wśród innych ciekawych inicjatyw powstających w dzielnicy wspomnieć należy o projekcje „Głowa do góry” (*Look up*), którego pomysłodawcami są studenci zrzeszeni w Kole Naukowym „Archipunktura” Politechniki Wrocławskiej. Pomysł polega na umieszczeniu kafli ze szkła artystycznego w bezpośredniej bliskości miejsc wartych obejrzenia. Widnieje na nich napis w języku polskim „głowa do góry” i angielskim *look up*. Kafle znajdują się w chodnikach, mają wymiary 50x50 cm (więc ciężko ich nie zauważyć) i są pretekstem do popatrzenia w górę na ciekawe historyczne, bo z XVIII i XIX w., detale budowli¹⁸. W planach znajduje się utworzenie nowego interakcyjnego szlaku turystycznego, przebiegającego przez XIX-wieczną tkanę Wrocławia (25 obiektów). Dotychczas zrealizowano dwa kafle zlokalizowane przy ul. Włodkowica. Pierwszy z nich, którego wmurowanie miało miejsce w kwietniu 2009 roku, kieruje uwagę odwiedzających na dawny pałac Bal-

¹⁶ http://www.enh.pl/artykul.do?id=342&m=t_8.

¹⁷ <http://www.survival.art.pl/archiwum,29>.

¹⁸ <http://www.um.wroc.pl/m3375/p117188.aspx>.

lestremów (nr 4), a drugi ukazuje piękno budynku gminy Żydowskiej (nr 5–9)¹⁹, (rysunek 4).

Nawiązując do pomysłów wrocławskich studentów, należy także wspomnieć o inicjatywie wolontariuszy z Wydziału Budownictwa Politechniki Wrocławskiej, którzy pomalowali garaże w przejściu z ul. św. Antoniego do ul. Włodkowica. Zastosowanie ciemnej kolorystyki miało na celu odwrócenie uwagi od garaży i zwrócenie jej na dominantę, jaką stanowi synagoga Pod Białym Bocianem.

Rys. 4. Fragment odnowionej fasady kamienicy przy ul. Włodkowica 5-9
Źródło: opracowanie własne.

4. Perspektywy dalszego rozwoju Dzielnicy Czterech Wyznań

Prowadzony przez urząd miasta Program Ścieżki Kulturowej Czterech Świątyń jest projektem wieloletnim, a jego zakończenie planowane jest na rok 2015. Po otwarciu w 2010 roku odnowionej synagogi, w kolejnych latach planowane są remonty pozostałych obiektów (z dotacjami miejskiego konserwatora zabytków). Kontynuowane będą także remonty należących do miasta kamienic, m.in. przy ul. św. Mikołaja 54 czy Włodkowica 23. Poza tym kamienice i działki sprzedawane są prywatnym inwestorom, którzy również zainteresowani są rewitalizacją i uatrakcyj-

¹⁹ <http://www.glowadogory.pwr.wroc.pl/pl/kafle.php>.

nieniem dzielnicy. Przykładem takiego działania jest odnowienie zabytkowej pięciokondygnacyjnej kamienicy „Pasaż Pokoyhof” przy ul. św. Antoniego 2-4. W zamyśle inwestora parter wraz z dziedzińcem przeznaczony będzie na puby, restauracje i kluby, a piętra na działalność biurową.

W planach urzędu miasta na 2011 rok znajduje się wprowadzenie zakazu parkowania przy ul. Włodkowica na odcinku od ul. św. Antoniego do Krupniczej. Dzięki temu powstaną kawiarniane ogródki, a mieszkańcy i turyści będą mieli więcej przestrzeni. Przygotowywane jest także wyraźnie oznaczone wejście do dzielnicy – na skrzyżowaniu ulic św. Antoniego i Kazimierza Wielkiego. W miejscu dzisiejszego parkingu będzie skwer – miejsce spotkań z mapą dzielnicy i opisem najważniejszych atrakcji.

Według Marioli Apanel, kierownika projektu rewitalizacji dzielnicy Czterech Świątyń, największym sukcesem rewitalizacji tego obszaru jest harmonijna współpraca prywatnych inwestorów, miasta i wspólnot. Remonty przebiegają na całym terenie i uzupełniają się nawzajem. Wszyscy mieszkańcy i inwestorzy zdają się rozumieć, że podniesienie rangi tej okolicy, szczególnie ulicy Włodkowica, prowadzi będzie do dalszego rozwoju dzielnicy i podniesienia jakości życia stałych mieszkańców, przedsiębiorców oraz turystów.

Władze miasta, fundacje oraz inwestorzy rozpoczynają kampanię promocyjną mającą na celu ukazanie atrakcyjności turystycznej dzielnicy mieszkańcom Wrocławia i osobom odwiedzającym. W 2010 roku wydany został przewodnik pt. „Dzielnica Czterech Wyznań” oraz książka B. Maciejewskiej i T. Brody „Tajemnice świętej dzielnicy”. Przeprowadzono także wiele szkoleń dla przewodników miejskich, którzy zostali odpowiednio przygotowani do oprowadzania po dzielnicy. Zintensyfikowano działalność promocyjną na stronach internetowych Wrocławia (www.wroclaw.pl, www.wro2016.pl, wroclove2012.com).

Podsumowanie

Dzielnica Czterech Wyznań odzyskuje swój blask powoli. Obiekty sakralne i świeckie pięknieją, pojawia się wiele nowych inicjatyw kulturalnych, powstają ciekawe kluby, puby i restauracje. Proces rewitalizacji rozłożony jest na jeszcze kilka kolejnych lat. Trudno nazwać dzielnicę gotowym produktem turystycznym. Obecnie prowadzona jest przede wszystkim działalność inwestycyjna związana z poprawą infrastruktury oraz wprowadzaniem nowych usług. Niewystarczające są działania związane z promocją i reklamą. W większości materiałów promocyjnych Wrocławia okolica ta nie zajmuje wiele miejsca i brakuje w nich aktualnych informacji. Pomimo bliskiej współpracy czterech kościołów nie wprowadzono jednego wspólnego pakietu zwiedzania, co w dużej mierze wynika z różnic w obchodzeniu dni świątecznych. Szansą na większą promocję tej okolicy stanowi ubieganie się

przez miasto o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury w 2012 roku. W przyszłości planuje się przeprowadzenie szczegółowych badań wielkości ruchu turystycznego w dzielnicy oraz wykonanie badań sondażowych opinii turystów na temat jej atrakcyjności turystycznej.

We wstępie do przewodnika „Dzielnica Czterech Wyznań” abp Marian Gołębiewski, metropolita wrocławski, napisał: „Wrocław to miasto o wyjątkowej atmosferze, która panowała tu od wieków i której doświadczają także dzisiejsi wrocławianie. Jest to atmosfera poszanowania i dobrze rozumianej tolerancji, atmosfera dialogu i szacunku dla różnic. Jeśli Wrocław nazywany jest przez wielu miastem spotkań, to nazwa ta obejmuje również spotkania religijne”²⁰. Dzielnica Czterech Wyznań jest miejscem, w którym turyści i mieszkańcy ciągle uczyć się będą tolerancji, akceptacji i szacunku oraz poszukiwać jedności w różnorodności.

THE QUARTER OF FOUR DENOMINATIONS THE NEW WROCLAW'S TOURIST PRODUCT

Summary

The aim of this paper is presentation of The Quarter of Four Denominations, also known as the Four Temples Neighborhood or the Site of Mutual Respect, as the new Wrocław's tourist product. Among its features are characterized: tourist values; activities and projects executed by the Wrocław's authorities, religious communities, and NGOs; and future perspectives of its development. The Quarter of Four Denominations is tourist attractive not only because of its temples, but also thanks to the historical tenements, the public buildings, numerous events, and developing tourist infrastructure.

For now the Four Temples Neighborhood is not a ready tourist product. Currently there are investments undertaken in the area: the improvement of tourist infrastructure, and the introduction of new services. Marketing and promotion of the district are not satisfactory enough. The big chance for The Quarter of Four Denominations is seen in the application process of Wrocław as the European Capital of Culture 2016.

Translated by Marta Góralewicz-Drozdowska

²⁰ *Dzielnica Czterech...*, op.cit., s. 8.